

HERMENEVS

6^e JAARGANG, AFL. 2 — 15 SEPTEMBER 1933

Een versregel van Epicharmus¹

Als voorbeeld van de regel dat in het Grieks bij werkwoorden die kopen, verkopen en dergelijke betekenen, de prijs in de genetief staat, wordt gewoonlijk een vers van Epicharmus aangehaald dat, waarschijnlijk door zijn voorkomen in de schoolgrammatica's, een overbekend citaat is geworden. Het luidt:

τῶν πόνων πολοῦσιν ἡμῖν πάντα τὰγάθ' οἱ θεοί.

Meer dan eens heb ik deze woorden horen aanhalen ter verheerlijking van ingespannen arbeid, hetgeen, behalve door de gelegenheid waarbij zij gebruikt werden, duidelijk was door de geestdrift waarmee zij werden uitgesproken en door de nadruk die op *Travra* werd gelegd. De sprekers bedoelden, naar ik meen: „voor moeite hebben de Goden alles wat goed is te koop”, hetgeen licht leidt tot de opvatting: „door hard werken kan men alle goede dingen verkrijgen”. Die mening van mij wordt bevestigd door de vertaling die ik vond in spraak-

¹ G. Kaibel (Comic. gr. fragm. I. 1, blz. 143) nam dit vers op onder de niet stellig van Epicharmus afkomstige fragmenten; men lieft zelfs getwijfeld aan de echtheid van de passage waarin het bij Xenophon voorkomt. Ik houd die twijfel voor overdreven, doch voor mijn doel is deze kwestie van ondergeschikt belang. Dat Epicharmus ἄμῖν gezegd moet hebben, doet niet ter zake.

kunsten door voortreffelijke kenners van het Grieks geschreven. In de Attische Vormleer van v. Leeuwen en Mendes da Costa (§ 258) lees ik: „voor arbeid bieden de goden ons alle voorrechten te koop aan”, en in de Griekse spraakkunst van E. A. Sophoklis (Hartford, 1847, §200); „The Gods sell to us every good thing for labor”. In 1702 citeerde Petrus Burman de plaats in dezelfde geest. Men leest in zijn sarkastiese rede *de Pigritia*¹ (blz. 21 der oudste uitgave): „Facessant igitur odiosi laboris et diligentiae praedicatorum, non obganniant et, nescio cujus auctoritatem secuti, non ineptum illud verbum crepent *Deos omnia laboribus vendere*” („Laten dan de aanprijzers van onaangename arbeid en naarstigheid ophoepelen met hun gesnater en met het uitbazuinen van het zotte gezegde dat de Goden alles te koop hebben voor hard werken”). Neen, gaat hij dan voort: aan ons, de luien geven zij alles gratis en met ruime hand, maar als de harde werkers wat in ruil krijgen is het een uitgemereld lichaam, een zwakke geest, een moeilijk leven en een ontijdige dood.

Ik geloof dat die vertalingen, evenals de wijze waarop het vers werd aangehaald, niet het gevoel weergeven dat Epicharmus wilde uitdrukken. Het woord πάντα wijst er reeds op dat hier iets hapert, want de ervaring leert dat juist de hoogste ἀγαθά, de kostelijkste „voorrechten” (kracht van lichaam en geest, geboorte uit eerlijke ouders, aanleg voor kunst of wetenschap enz. enz.) geen πονήματα, maar χαρίσματα zijn.

Om uit te maken wat Epicharmus bedoeld heeft, kunnen wij hetgeen vooraf ging niet raadplegen: de woorden zijn ons als een los fragment overgeleverd door Xenophon (*Memorabilia* II, 1, 20) in een betoog van Sokrates, die door voorbeelden en citaten Aristippus er van wil overtuigen dat om iets goeds te bereiken volhardende inspanning nodig is, die dan later rijkelijk beloond wordt. Dat het zwoegen, al wordt het ook — doch alleen ter wille van het doel — met vreugde aanvaard, op zich zelf aangenaam is, zegt Sokrates niet, en al stond zo iets in de tekst, dan zou ik mij nog afvragen of zulk een voorliefde voor de arbeid wel de zienswijze der Grieken weergaf, en tevens of zo iets verwacht kan worden van Epicharmus, een bewoner van het beschaafde, wellicht overbeschaafde Syracuse.

¹ Het lezen van Prof. Kemkamps rede over Petrus Burman, afgedrukt in het Verslag van het Verhandelde in de Vergadering van het Utrechtsche Genootschap (6 Junie 1933) bracht mij er toe de z.g. lofredede op de „Diva Pigritia” na te slaan.

Ik hoor in het vers van Epicharmus geen juichkreet over al 't goede wat harde arbeid ons schenkt, eer een zucht. Zo kom ik tot de vertaling: „de Goden hebben alle goede dingen te koop voor de inspanning die er de prijs van is.¹ Daarbij wordt het eerste woord (röv), dat bepalende kracht heeft, niet verwaarloosd. Vrij vertaald en verduidelikt: „de Goden geven niets voor niets, maar verkopen alles voor de volle prijs”.

Aan het citaat uit Epicharmus laat Xenophon een vers uit Hesiodus (*Werken en Dagen*, 289) voorafgaan waarin wordt gezegd: „de Goden vergen dat zweet voorafgaat aan 't verwerven van deugd”; iets onaangenaams is voorwaarde van slagen. In het verre verleden, in de tijd van het Gulden Geslacht, was de mensheid zonder „zwoegen en ellende” (ἄτερ τε πόνων καὶ ὀϊζύος); in dat aardse Paradijs „bracht de aarde uit zich zelf graan voort in overvloed” (Hesiodus, o. l. 113, 118). Wie denkt hier niet aan het Bijbelse „in het zweet uws aanschijns zult gij uw brood eten” (Gen. III, 19), waar het zwoegen (niet alle arbeid, vgl. Gen. II, 15) als een straf geldt?

Afkeer van het πονεῖν vindt men niet slechts bij bewoners van warme landen, maar het wordt ook wel beschouwd als een eigenschap van zeer beschaafde mensen uit koeler streken. In dit verband is het wellicht de moeite waard twee soortgelijke oordelen, een tdt de Oudheid en een uit onze dagen, naast elkaar te leggen. Het eerste vindt men in de beroemde grafrede van Pericles bij Thucydides (II, 39): „terwijl zij [n.l. de ruwe Spartanen] van hun prille jeugd af zich steeds door middel van bezwaarlike oefeningen op dapperheid toelagen, hebben wij een behagelijke levenswijze, en toch gaan wij, in de strijd tegen hen opgewassen, het gevaar tegemoet” (οἱ μὲν ἐπιπόνῳ ἀσκήσει εὐθὺς νέοι ὄντες τὸ ἀνδρείον μετέρχονται, ἡμεῖς δ' ἀνεμμένως διαιτώμενοι οὐδὲν ἴσσοις ἰσοπαλεῖς ἐπὶ τοὺς κινδύνους χωροῦμεν)². Men vergelijk hiermee wat Sindair Lewis in zijn roman *Dodsworth* (Albatros ed. blz. 110) een Amerikaan laat zeggen, die lange jaren in Engeland heeft gewoond en de verfijnde levenswijze der Engelsen blijkbaar stelt boven de koortsige werkdrijf der

¹ Misschien ligt een soortgelijke opvatting van het vers als de mijne ten grondslag aan de vertaling in de Griekse grammatica van Woltjer: „Voor moeit evollen arbeid alleen verkopen de Goden de goederen des levens”. Zeker ben ik er niet van.

² Ik volg de lezing van v. Herwerden, die ἰσοπαλεῖς niet voor κινδύνους maar na οὐδὲν ἴσσοις heeft geplaatst.

Amerikanen. Daar leest men: „the Englishman will work, and work hard, but he doesn't f all for the nonsense that work — any kind of work for any purpose — is noble in itself”.

Wassenaar.

D. C. HESSELING.

Op zoek naar de ideale samenleving

Zoo oud als de beschaving is het verlangen der denkende menscheid, om haar van gebreken te ontdoen en zich in te denken in een samenleving, die ook aan fijner voelende geesten geen aanstoot geeft. Bij de Grieken manifesteerde zich deze drang reeds in de mythologische voorstellingen van het Gouden Tijdperk, waarin men, zoals Ovidius het zegt, „zonder dat iemand er was, om het recht te handhaven, uit eigen beweging en zonder wet trouw en rechtschapenheid „hooghield.”¹ De beschaving had toen de menschen nog geen behoeften geleerd, waarvoor zij hun natuurlijke levenswijze geweld aandeden, en naast gewaande voordeden de ergste plagen in het leven riepen, in de eerste plaats den oorlog: „zonder soldaten aan te „wenden, leefden de volkeren zorgeloos in ononderbroken zoete „rust.”² De natuur zelf was den menschen genadig, het was eeuwig lente, de aarde leverde zonder beploegd te worden het noodzakelijke voor het levensonderhoud, en er stroomden rivieren van melk en nectar.

Hoe het zilveren, het bronzen en tenslotte het ijzeren geslacht, waarin de ongelukkige stervelingen van thans leven, in gestadigen achteruitgang steeds nieuwe onheilen brachten, kan men verder bij Ovidius zelf nalezen en bij vele andere dichters, die niet moede worden, de heerlijkheid van het verloren paradijs te schilderen in schrille tegenstelling tot het heden, dat toch voor ons op een afstand bezien niet steeds zoo verwerpelijk was; Ovidius, Virgilius, Tibullus, Horatius, levend ten tijde van Augustus' restauratie, die de geteisterde Romeinsche maatschappij rust gaf en nieuwe vooruitzichten bood na de ellende van eindelooze burgeroorlogen, verkondigen om strijd de theorie van de gestadige degeneratie uit den volmaakten oerstaat.

¹ quae vindice nullo
sponte sua, sine lege fidem rectumque colebat. (Met, I 89 vlg.).

² sine militis usu
mollia securae peragebant otia gentes. (ib. 99 vlg.).

Wellicht het zuiverst is dit heimwee naar primitieven eenvoud en natuur, zonder in woorden uitgedrukt te zijn, te voelen in Virgilius' beschrijving van het landelijke Pallanteum van Euander, waar later Rome met al haar praal zou verrijzen (Aen. VIII 306—368). En Horatius schreef de troosteloze veroordeeling neer: „De tijd van „onze ouders, slechter dan die der grootouders, bracht ons als minder-„waardigen voort, die aanstonds het aanzijn zullen geven aan kroost „met nog meer gebreken.”¹

Meer reeds in den eersten aanvang der Grieksche beschaving verkondigt Hesiodus, wiens „Werken en Dagen” ons met pessimistischen humor omstandig inlichten over de beproevingen van het leven, de heerlijkheid van het eerste geslacht ten tijde van Kronos, toen de menschen als goden leefden, geen lichamelijke en geestelijke bezwaren kenden, en stierven als door den slaap bevangen; na het heengaan van dit geslacht bestonden zij als aardsche zegenbrengende daemonen voort (Op. et D. 109 vlgg.).

Men zou deze aanhalingen ad infinitum kunnen voortzetten; maar wenden wij ons thans tot een tweede zienswijze, volgens welke men het ideaal trachtte te benaderen. Er moesten ergens ver weg buiten de geciviliseerde landen nog volkeren bestaan, die het roekeloos verspeelde geluk kenden. En zoo weet ons al Homerus te verhalen van de „melk-nuttigende Hippemolgen en de Abioi, de rechtvaardigste der menschen” (Ilias N 5 vlg.). Duidelijk heeft hij hier het land op het oog, waar ook heden ten dage het sociale paradijs gezocht is, want het zijn blijkbaar nomadische volksstammen uit het zuiden van Rusland, die bedoeld worden. De overlevering van daar levende rechtvaardige volkeren plant zich voort door de geheele oudheid; Aeschylus vermeldt in een fragment uit den „Bevrijden Prometheus” de Gabioi, „het meest rechtvaardige en gastvrije van „alle volkeren, waar noch ploeg noch aardklievend houweel den „akker openrijten, maar vanzelf-bezaaide voren den stervelingen „overvloedig levensonderhoud brengen.”² Herodotus localiseert in

¹ aetas parentum, peior avis, tulit
nos nequiores, mox daturos
progeniem vitiosiore. (*Carm.* III 6, 46 vigg.).

² ἔπειτα δ' ἤξεις δῆμον ἐνδικώτατον
βροτῶν ἀπάντων καὶ φιλοξενωτάτων
Γαβίους, ἴν' οὐτ' ἄροτρον οὔτε γατόμος
τέμνει δίκειλλ' ἄρουραν, ἀλλ' αὐτόσποροι
γυῖαι φέρουσι βίον ἀφθονον βροτοῖς

(*Steph. Byz.* v. Ἄβιοι).

het binnenland van Rusland zijn Argippaioi (IV 23), die allen, mannen en vrouwen, van de geboorte af kaal zijn, stompe en breed uitlopende neuzen en groote baarden hebben, en van een bepaalde boomvrucht leven; „niemand der menschen doet dezen kwaad, „want men zegt, dat zij heilig zijn; zij bezitten ook geen oorlogstuig.” Zij treden op als scheidsrechters der omwonende volkeren.

Nog later gaf de historicus Ephorus (bij Strabo, VII 8, 302) een samenvatting van de berichten omtrent het karakter der Scythen en Sauromaten in de Zuid-Russische steppen; men vond er de grootste contrasten, daar sommigen zoo woest waren, dat zij zelfs menschen aten, terwijl anderen zich van levende wezens als spijs onthielden; de laatsten leefden van paardenmelk en muntten hoven allen in rechtvaardigheid uit, zooals reeds Homerus wist. „Doordat zij een „sobere levenswijze hebben en geen kapitalisten zijn” (als ik οὐ χορηματισταὶ ὄντες zoo mag vertalen) „leven zij met elkaar in goede „wettelijke verstandhouding, daar zij alles gemeen hebben, ook „vrouwen, kinderen en de geheele familie, en zij zijn voor de buiten- „landsche machten onbestrijdbaar en onoverwinnelijk, daar zij niets „hebben, terwille waarvan zij in slavernij zullen geraken.” Uit dezen stam zou de jeugdige prins Anacharsis afkomstig zijn, die op zijn reis door Griekenland o. a. met Solon in aanraking kwam en allen verbaasde door zijn onbedorven, natuurlijk vernuft.

Een dankbaar gegeven was de voorstelling van de ideale samenleving in de oude Attische comedie, die voor een belangrijk gedeelte haar reden van bestaan vond in ontevredenheid met de bestaande toestanden en verzet tegen de leidende mannen.

Onder de Wilden schijnt Pherécrites haar gezocht te hebben in zijn gelijknamig stuk (Ἄγριοι), waaruit een zinspeling bewaard gebleven is op een maatschappij zonder slaven: „Toen was er immers „nog geen slaaf, geen Manes of Sekis” (gewone slavennamen) „voor „iemand, maar de huisvrouwen moesten zelf alles in huis af zwoegen; „dan moesten zij bovendien ‘s morgens vroeg het koren malen, zoodat „het dorp weergalmde van de vrouwen, die de molens hanteerden.”¹

De gelukzaligheid van het hiernamaals werd in zijn „Mijnwerkers” (Μεταλλῆς) beschreven naar aanleiding van een afdaling in de onder-

¹

οὐ γὰρ ἦν τότε οὔτε Μάνης οὔτε Σηκίς οὐδενὶ
δοῦλος, ἀλλ' αὐτὰς ἔδει μοχθεῖν ἅπαντ' ἐν οἰκίᾳ.
εἶτα πρὸς τοῦτοισιν ἤλουν ἕρθρῃαι τὰ σιτία,
ὥστε τὴν κόμην ὑπηχεῖν θιγγανουσῶν τὰς μύλας.

(*Koek* 10).

wereld; in een lang fragment (108 Kock) zijn een reeks gastronomische genietingen vermeld, waar de zeer sober levende meerderheid der Attieensche burgerij van moet gewatertand hebben, b.v. gebraden lijsters, die „om den mond fladderden, smekend, dat men ze op zou „happen.” Daarentegen kwam de ideale toestand van het eerste tijdperk ter sprake in Crates' Θηρία (Dieren); deze vormden het koor en brachten de menschen aan het verstand, dat zij hen niet als spijs mochten gebruiken, met uitzondering evenwel van de visschen (17 Kock). Een acteur beschrijft in fragm. 14, hoe alles vanzelf gaat in die maatschappij zonder slaven: „Elk stuk huisraad komt aan, „wanneer men iets roept. Tafel, plaats je hier! Heidaar, dek je! „Kneed, broodzak! Schenk in, sचेplepel! Waar is de wijnkelk? „Opgerukt, spoel jezelf om! Kom op, gerstepap! De kookpot moet „de bieten uitstorten. Visch, ruk aan! — Maar ik ben nog niet aan „den anderen kant gebakken. — Wil je dan wel eens gauw jezelf „omwenden en je met zout bestrooien?”¹

Deze citaten dienen slechts als staaltjes van het ongetwijfeld rijke en gevarieerde repertoire, waarover de Attische comēdie in dit genre beschikte, maar waarvan het meeste op een aantal losse fragmenten na verloren is gegaan. Dat het materiele element sterk op den voorgrond trad, of liever gezegd alles beheerschte, is een trek, die in het algemeen kenmerkend is voor de Oude Comēdie, zooals in de bewaard gebleven stukken van Aristophanes, de eenige, die volledig tot ons gekomen zijn, overal blijkt.

In- zijn „Vogels” zijn twee Atheners, die genoeg hebben van het onbehagelijke leven in hun stad, erop uit gegaan, om ergens tusschen hemel en aarde het vogelvolk te organiseeren en tot een alles beheerschende wereldmacht te maken; ook de goden weten zij te bedwingen, door de communicatie tusschen hemel en aarde te versperren. Zoodoende moeten de goden jammerlijk verhongeren, daar de offers der menschen hen niet meer kunnen bereiken, en zij capituleeren tenslotte voor den nieuwen opperheerscher Pisthetaerus.

Een andere uitkomst uit de narigheid is, dat de macht aan de vrouwen komt; in twee stukken, de „Ecclesiazusae” (ter volks-

1

πρόσεισιν αὐθ' ἕκαστον
 τῶν σκευαρίων, ὅταν καλῆ τι. παρατίθου, τράπεζα.
 αὐτῆ, παρασκευάζε σαυτῆν. μάττε, θυλακίσκε.
 ἔγχει, κύαθε. ποῦσθ' ἢ κύλιξ; διάνιζ' ἰοῦσα σαυτῆν.
 ἀνάβαινε, μᾶζα. τὴν χύτραν χρῆν ἐξερᾶν τὰ τεῦτλα.
 ἰχθύ, βᾶδιζ'. ἀλλ' οὐδέπω 'πὶ θάτερ' ὀπτός εἰμι.
 οὐκουν μεταστρέψας σεαυτὸν ἀλλ' πάσεις ἀλείφων;

vergadering verschijnende vrouwen) en de „Lysistrata”, geheeten naar de hoofdpersoon van het stuk, is dit denkbeeld uitgewerkt. Lysistrata weet de vrouwen te bewegen, haar echtelijke plichten te verzaken; door deze vreemdsoortige staking krijgt zij de mannelijke helft van de bevolking onder den duim, en voortaan zijn het de vrouwen, die de binnenlandsche en de buitenlandsche politiek zullen regelen; voor alles zullen zij een eind maken aan den oorlog, en het zal niet meer noodig zijn, dat de moeders de zonen, die zij ter wereld brachten, als soldaten weg zien trekken, dat de vrouwen haar mannen moeten missen en de meisjes oud worden, zonder een huwelijkskans te krijgen.

Nog verder gaat Praxagora, de vrouwenleidster in de „Ecdesia-zusae”; door zich als mannen te maskeren en te verkleeden weten de vrouwen zich in de volksvergadering in te dringen; zij besluiten, dat alle goederen gemeenschappelijk bezit zullen worden en dat er gemeenschap van vrouwen zal bestaan. De toepassing wordt in het laatste gedeelte van het stuk uitgewerkt: er vindt een groot feestmaal plaats van de burgers, die hun hebben en houden afstonden aan de gemeenschap, en om een jongen man, die een bezoek aan zijn liefde brengt, wordt gevochten door drie oude wijven, het eene al afschuwelijker dan het andere; de wet bepaalt immers, dat billijkheidshalve de oudste en leelijkste de voorkeur hebben! Indien wij niet wisten, dat Plato's Staat, waarin dezelfde twee beginselen gepropageerd worden, van later datum is, zouden wij Aristophanes' stuk voor een parodie van het ernstige betoog van den groeten denker houden.

Plato's „Staat” en „Wetten” waren niet de eerste pogingen, om den idealen staat op theoretischen grondslag te construeeren. Aristoteles noemt in zijn „Politica” (II, 4 en 5) eenige andere schrijvers en critiseert hun ontwerpen, zooals hij tevoren een scherpe en nuchtere critiek heeft gegeven van Plato's gedachten, die met de realiteit te weinig rekening houden; uitdrukkelijk verklaart Aristoteles ook, dat Plato de eenige was, die gemeenschap van vrouwen en kinderen voorschreef. De eerste, die voor gelijkheid van bezit ijverde, was Phaleas van Chalcedon; hij meende, dat die weliswaar bij het stichten van een nieuwe gemeenschap gemakkelijker door te voeren was dan in een reeds bestaande; maar ook hier was het doel te bereiken, en wel het doeltreffendst door te bepalen, dat de rijken wél een bruidschat moesten geven, maar niet zouden ontvangen, en de armen juist andersom. Voor sterk ingrijpende bezitsontvreemding was de tijd blijkbaar niet rijp!

De eerste evenwel, die een volledig beeld van een heilstaat ontwierp, was Hippodamus van Milete, die ook als „urbanist” bij den volgens een vast plan ontworpen bouw van den Piraeus, de havenstad van Athene, baanbrekend optrad. Zijn staat telde 10.000 burgers, die hij in drie standen verdeelde: arbeiders, boeren en krijgslieden; het grondbezit was eveneens in drieën verdeeld, n.l. een gewijd, een publiek en een particulier gedeelte; van het eerste was de opbrengst bestemd voor de verplichtingen tegenover de goden, van het tweede moesten de krijgslieden leven, het derde was privaatzit der boeren. De vermelding van dit eerste Utopia moge tot besluit dienen.

Zwolle.

W. J. W. KOSTER.

Een grafschrift

Op één mijner wandeltochten door Noord-Wales, dat vóór de komst van de auto een verrukkelijk land was voor den wandelaar, leidde mijn weg mij langs een dorpskerkhofje, waartoe een prachtig bewaarde, oude lychgate¹ toegang gaf. Ik trad binnen en las tot mijn verrassing op één der grafsteen en het volgend inschrift:

Mors mortis morti mortem nisi morte dedisset
Aeternae vitae janua dausa foret.²

Merkwaardig genoeg om nog eens aan de lezers van Hermeneus meegedeeld te worden.

P. FIJN VAN DRAAT.

¹ Lychgate, letterlijk lijkepoort. „A roofed gateway to a churchyard under which the corpse is set down to await the clergyman's arrival”. (*N. Engl. Dict.*). Vele dezer eikenhouten lychgates (of lichgates, of litchgates) waren van kunstig snijwerk voorzien. De meesten zijn verdwenen; maar in 't bijzonder in Noord-Wales kan men hier en daar nog zoo'n schilderachtig oud poortje aantreffen. In de laatste jaren heeft men weer open oog gekregen voor het keurig dak, dat de lijkstoet gedurende het gebed enkele oogenblikken tegen sneeuw, regen of zon beschermd, en is men nieuwe gaan oprichten. Maar hoeveel jaren moeten verlopen eer deze van wind en weer de warme bruine tint hebben gekregen, die de oude poortjes zoo eerbiedwaardig deed uitzien!

² Een Engelschman vertaalt dit aldus:

Had not the death of death by death
To death doom given,
For ever had the gate been closed
Of endless life in Heaven.

Professorenergernissen

In de eerste jaargang van dit tijdschrift heb ik de lezers kennis iaten maken met Libanios of, voor zover zij hem reeds kenden, deze kennis opgefrist met de bespreking van zijn redevoering over de slavernij. Lybanios is professor in de welsprekendheid geweest in verschillende steden v. h. Oost-Romeinse rijk, het laatst in zijn geboortestad Antiochië, n.l. v. 354—393 na Christus. In die redevoering over de slavernij had hij betoogd, dat alle mensen slaven zijn, zo al niet van een bepaalde medemens, dan toch van mensengroepen, of van instellingen, wetten, gewoonten of van hun eigen begeerten. De professor is het niet minder; ten eerste van de familie en van de paedagogen zijner leerlingen, en als hij voordrachten gaat houden van het publiek. Deze slavernij is niet de enige ergenis van een professor in de welsprekendheid. Daar was ook de salariskwestie, waar, zo al niet de meest beroemden van het gilde, dan toch de meeste anderen onder te lijden hadden. Hierop heb ik indertijd in het weekblad van het genootschap gewezen bij wijze van vergelijking met onze tijd.

Maar daarmee zijn alle professorale grieven nog niet opgenoemd. Onder deze zijn er, die door het gehele corps van hoogleraren wolden gevoeld, andere, waaronder speciaal Libanios leed. Een van de eerste soort is het gevolg van het feit, dat telkens studenten van een professor wegliepen en de college's van een ander gingen volgen. De omstandigheid dat het onderwijs in de welsprekendheid nog niet in vakken gespecialiseerd was, maar dat iedere professor vrijwel het gehele onderwijs gaf en op dezelfde manier, voedde deze slechte gewoonte; ook de algehele afwezigheid van examens. Het werd als een slechte gewoonte gevoeld, want hoewel het verdedigbaar is dat studenten op den duur een bekzamere boven een minder bekwame hoogleraar de voorkeur geven, was dit gewoonlijk niet de ware reden voor de verandering, maar het onvermogen of de tegenzin om de *collegegelden* te betalen. Zij deden dus hetzelfde tegenover hun leraren als wanbetalende patiënten nog wel tegenover doktoren plegen te doen. Dat een professor geen collegegeld vroeg was in Lybanios' dagen uitzondering, en de levensbeschrijver van deze professoren, Philostratos, spreekt dan ook al de in onze tijden weer nieuwverworven ervaring uit, *dat onderwijs, waarvoor betaald moet worden, veel meer gewaardeerd wordt dan gratis gegeven onderwijs*. Ergerliker nog was het feit dat de

wanbetaling dikwijls het gevolg daarvan was, dat de studenten het geld „*dat ze van hun vader er voor krijgen verdrinken of verdobbelen* ; en de onbemiddelden hebben wel excuses, maar soms zijn ze nog brooddrunkener dan de anderen”. Libanios nu, die min of meer als het hoofd van de professoren in Antiochië wordt erkend, meent met zijn collega's maatregelen daartegenover te moeten nemen. Daaraan hebben we de redevoering *περι τῶν συνθηκῶν* te danken. „In zijn studententijd,” klaagt hij, „waren er maar een paar, die zich aan dat overlopen schuldig maakten en die er algemeen op werden aangezien, maar nu is het heel gewoon en er zijn studenten, die zo alle professoren doorlopen en dan soms weer bij hun eerste professor terugkomen. Durft de professor zijn oud-leerling er over aanspreken, dan wordt hij brutaal en zegt dat hij niets bij hem geleerd heeft. „„Wordt zo niet ons ontbijt vergald, onze maaltijd verbitterd, onze nacht slapeloos gemaakt ?”” Vroeger gebruikten de professoren zelfs de knoet en de stok tegen wanbetalers, maar nu durven ze dat niet meer uit angst voor dat weglopen: ze durven niet eens aanmerkingen te maken als ze lui zijn. Zelfs moet hun paedagoog te vriend gehouden worden door een zitplaats in de collegekamer, een fooi, een dinertje”.

„Wat is het middel daartegen ? *Professoren, verenigt u* sluit een overeenkomst, dat ge geen student aanneemt die bij een ander is weggelopen, dan kunt ge er op slaan bij wanbetaling en zullen de leerlingen ook beter werken. „„Maar dan is er geen keus meer, zal men zeggen””. Als je een zoon hebt, die je wilt laten studeren, doe dan eerst een verstandige keus uit de vele bestaande professoren, die toch ook al proeven van hun onderwijs gegeven hebben, en laat hem dan *daar blijven*”, Dan zal het uit zijn met het heen en weer lopen van de ene professor naar de andere zoals kinderen stuivertje wisselen. De vader moet het weten, de moeder moet het weten, de paedagoog moet het weten. Niet alleen zult gij, professoren het dan beter hebben, maar ook de jongelui, omdat ze niet meer zullen kunnen luieren.

„„Ja maar, zal dan ons onderwijs niet slapper worden, als de concurrentie opgeheven wordt ?”” Die dat zegt kent ons niet. Zie maar eens, hoe op feestdagen, als het andere publiek naar de schouwburg of de wedrennen opgeroepen wordt, *wij* studeren.

Zijn er luie professoren, dan moet daartegen natuurlijk worden opgetreden.

Is iemand er soms tegen omdat hij dan ook geen leerlingen van

anderen kan krijgen, dan moet hij bedenken, dat hij er ook geen kan verliezen, en de mens is nu eenmaal zo, dat hij minder plezier heeft van een voordeeltje dan verdriet van een schadepost. Gij hebt het nu zo lang met strijd geprobeerd, probeert het nu eens met eendracht en vriendschap; dan zult ge niet klagen, zoals nu: ik had liever boer moeten worden, of zeeman, of nog een ander vak moeten kiezen”.

De strijd waarvan in deze laatste zin sprake is, ziet op de geweldige jaloezie die deze professoren vaak tegen elkander voedden, en die door dat veranderen van professor natuurlijk nog vergroot werd.

Overigens, men ziet het: ook toen klonk het reeds „professoren verenigt u”, sticht een vakvereniging; dat alleen maakt sterk.

Behalve deze komt er nog een andere algemene grief tegen de studenten: nl. dat ze bij openbare voordrachten staan als stenen beelden, in hun neus pulken in plaats van op te letten, aan wedrennen en dansers en pantomimenspelers (bioskoopvoorstellingen!) denken, door een gehuicheld applaus het echte verhinderen, anderen weglekken door verzonnen boodschappen, terwijl in *zijn* tijd de studenten later de hele redevoering weer in elkaar wilden zetten en het er nog wel 3 of 4 dagen lang thuis over hadden.

Twee redevoeringen gebruikt Libanios om speciaal zich zelf te verdedigen: de ene is gericht πρὸς τοὺς εἰς τὴν παιδείαν αὐτὸν ἀποσιώψαντας, dus tegen de bespotters van zijn onderwijs: „Er zijn er die zeggen, dat geen van mijn leerlingen ergens in uit blinkt. Dat bewijst natuurlijk niets; in veel opzichten zijn de omstandigheden schuld: keizer Constantius had een minachting voor de redenaars; hij omgaf zich met ongeletterden. Mijn leerlingen zagen dus in het geheel geen vruchten van hun studie.

De voornaamste reden is echter *dat de ouders niet meer optreden tegen de luiheid van hun zoons : ze verbieden hun niet meer hun bad en hun tafel, straffen niet en verzekeren niet dat ze hen onterven zullen, en hoewel ze hen niet meer kunnen prijzen, durven zij ze niet te laken: de rollen zijn omgewisseld: zodat de kinderen boos kijken en de ouders bang zijn.* En de jongelui nemen zich alle vrijheid: ze slapen, snurken, drinken en fuiven en laten hun leermeester merken, dat als ze niet alles toestaan, ze naar een ander gaan; en de ouders houden hen niet tegen. En er zijn wel vaders die hun zoon bewonderen als hij in de school aan het vechten is geweest en lawaai heeft gemaakt en die

zeggen dat dat, waarvoor hij opgehangen moest worden, hem macht onder de mensen zal geven.

Daar moesten mijn bedillers eens op letten!

En niettegenstaande de bovengenoemde bezwaren heb ik oud-leerlingen in Bithynië, Thracië en Constantinopel, aan de Hellespont, in Karië en Ionië en bij de Paphiagoniërs. En in de Galliese steden zoudt ge er vden kunnen zien, en niet minder in Armenië.

„„Maar wie is er nu van hen bij het onderwijs gegaan? Niemand””.

De redenen daarvoor zijn eenvoudig genoeg: want men ziet dat het onderwijs geminacht is: obscuur gemaakt, en geen eer, invloed of inkomsten bezorgt, maar in plaats daarvan een moeilike slavernij is met veel meesters: de vaders, de moeders, de paedagogen en de jeugd zelf, die zo dwaas mogelijk gezind is, daar ze denkt dat hij die het onderwijs *geeft*, iets krijgt, van hen die het *ontvangen*.

Zo zijn de vaders tegenwoordig. Diegenen aan wie ze hun kinderen als leerlingen geven, trachten ze ongelukkig te maken, en als ze dat niet kunnen hebben ze er plezier in hen te belasteren.

Wie ook maar de kleinste fout begaat vindt geen genade; die naam maakt, wordt benijd. „„Waarom krijgen uw leerlingen, die advokaat zijn geworden, geen grote praktijk ?”” Omdat ze bij mij ook bescheidenheid hebben geleerd. Daarom huren ze geen werwers (in onze tijd zou dat natuurlijk wezen: adverteren ze niet) en vleien de winkeliers niet, en sturen geen onderdanige briefjes en spelen geen s'il vous plait tegen de lakeien van de overheid Want dat is de kracht van de tegenwoordige rhetorica: schreeuwen, liegen, vals zweren, intrigeren, beloven, geven. *Mijn* leerlingen willen en kunnen dat niet, en ik hoop dat het ook nooit zover zal komen.

De haast van de rechters en het verkorten van de spreektijd heeft de pleidooien van hun schoonheid en rijkdom beroofd.

Als de oude traditie gebleven was en de rechter een goed samengestelde rede eiste, en wie die niet kon leveren naar de school terugstuurde, dan zou men alle mensen naar mijn leerlingen onder de advokaten zien stroomen.

Zo is het gekomen dat een viskoper Heliodorus, een handige man, alleen na het bijwonen van processen, zelf ook is gaan optreden, en door zijn brutaliteit naam heeft gemaakt als advokaat, en zich land in Macedonië, Aetolië, Akamanië, goud, zilver, slaven, paarden en koeien heeft verworven”.

Ziedaar lyibanios' verdediging tegen de bedillers van zijn onder-

wijs. Er blijkt wel uit dat de welsprekendheid, die de gehele oudheid door eigenlijk van alle wetenschappen en kunsten het hoogst geschat werd, in deze tijd van ondergang der antieke wereld hoe langer hoe minder wordt gewaardeerd, dat men haar omslachtig vindt en overbodig, en dat er veel meer prijs wordt gesteld op zakelijkheid.

De tweede der bovenbedoelde redevoeringen is gericht πρὸς τοὺς βαρὺν αὐτὸν καλέσαντας, dus tegen hen, die hem — wat ik niet beter kan noemen dan — een „zure vent” vonden. Hij vraagt waarom die beschuldiging pas nu komt op zijn 67ste jaar. „Wat hoort men daarentegen in de werkplaatsen zeggen, als ik voorbij kom: „„Wie is die bescheiden, beleefde mijnheer, die ook de toespraak van de armste mensen als gelijke beantwoordt?””

Heb ik ooit melding gemaakt van mijn ingetogen jeugd, of mijn harde studiën ? Alleen deed ik het ter aansporing van de studenten en daar past het woord hinderlik niet op.

Zeg ik ooit: „„ik heb deze redenaar overwonnen, die tot zwijgen gebracht, gene neergeworpen, die andere onder de knie gekregen en deze gedwongen te vluchten, en die velen in Egypte en die drie in Athene bang gemaakt, omdat ik in beide streken door de Raad beroepen werd ?”” Dat alles hebt ge van *anderen* gehoord.

Zo ooit, dan blijkt uit dit citaat hoe de collega's professoren door hun woedende jaloezie elkander het leven dikwijls zuur, om niet te zeggen onmogelijk, maakten met hun optreden in het openbaar. En dat was dan niet, doordat ze elkander rechtstreeks aanvielen, maar door redevoeringen over dezelfde onderwerpen te houden, en dan door hun talent de collega's te overtroeven. Bovendien waren de professoren wel onafzetbaar, maar als het stadsbestuur iemand weg wilde hebben, beriep het er een ander van meer talent bij, zodat de colleges van de eerste verliepen en zijn voordrachten niet meer bezocht werden. Maar dat viel ook wel eens omgekeerd uit, zodat de eerste het veld behield en de nieuw benoemde weer moest afdruipe. De positie was namelijk zó, dat de professoren een officiële aanstelling kregen van stad of Rijk, maar op een traktement waarvan ze niet konden leven, zodat de rest door de collegegelden moest worden aangevuld.

Ik ga voort met citeren:

„„Maar zij n stap is aanmatigend, zijn blik, zijn wenkbrouwen en zijn stem””, zegt men. Wanneer heb ik ooit het lachen verhinderd ? Hoe dikwijls heb ik niet zelf het voorbeeld gegeven tot lachen, daar waar dat gepast was !

Ben ik dan hinderlijk op mijn voordrachten, dat ik met het applaus niet tevreden ben, en de toejuichingen als een steen in ontvangst neem ? Integendeel; ik houd ze dikwijls tegen.

„„Nee, maar dat eeuwig prijzen van de oude tijd en dat afkeuren van de tegenwoordige tijd””!

Zo redeneren degenen, die het nu goed gaat, maar die achteruit gegaan zijn in eer of positie keuren mijn houding goed. Ik ben onaangenaam voor wie het onverdiend goed gaat, maar aangenaam voor wie achteruit gegaan zijn.

Na nog allerlei grieven tegen de politieke toestanden te hebben opgesomd eindigt hij :

„Zo niet de rest, dan moesten alleen al de toestanden in de wel-sprekendheid mij bitter maken. Vroeger golden de redenaars alles, nu niets. Sommigen lijken op mensen die op de rotsen zaaien.

Vele geziene advokaten worden nu officier, niet uit roeping, maar ze weten dat militairen dadelik in de gelegenheid zijn om te trouwen, en het vermogen van hun vrouw te verteren, en in de slag kunnen ze hun benen gebruiken in plaats van hun armen, want er is toch geen controle op.

Is dat afkeuren van de tegenwoordige tijd nu zo erg ? Ik ken vele mensen, die niet alleen treuren over hun *tijdgenoten*, maar als ze een treurspel lezen, tranen storten over hun boek. Waarom berispt ge die dan niet ? Men zou toch gemakkelijk tegen hen kunnen zeggen: „„Wat gaan de kinderen van Niobe u aan? Is Laios uw vader, Oidipous uw broer? Hekabe uw moeder? Kreon uw oom, Glauke uw nicht?”” Herstel de steden in hun vroegere kracht en bloei, de redevoeringen in hun vroegere ereplaats, en ge zult me opnieuw horen prijzen.

„„Dat altijd door hetzelfde zeggen begint zo te vervelen””. Moet nu het dikwijls zeggen van hetgeen goed is om te zeggen, de spreker afkeuring bezorgen ?”

In deze verdediging wordt eigenlijk het punt van aanklacht: zijn somberheid, zijn slecht humeur niet ontkend, maar worden voor deze stemming alleen de *redenen* aangevoerd, ten einde zodoende vrijgesproken te worden.

Wij zien echter dat een professor van die tijd ook grieven kon hebben en evengoed aan allerlei openbare aanvallen bloot stond als tegenwoordig.

Deventer.

J. BERLAGE.